

Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden

RåR 2006:3

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden

I dessa riktlinjer (beslutade den 19 juni 2006) lyfts fram ett antal frågor av väsentlig betydelse för en enhetlig tillämpning av lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Lagen innehåller särskilda bestämmelser för mål och ärenden där den misstänkte inte har fyllt 21 år. Riktlinjerna omfattar emellertid endast handläggningen av misstänkta som är under 18 år.

*Fredrik Wersäll/
Peter Hertting*

Innehåll

1. Åtalsunderlåtelse – s. 6
  - 1.1 *Den grundläggande bestämmelsen i LUL* – s. 6
  - 1.2 *Åtalsunderlåtelse i vårdfallen* – s. 9
    - 1.2.1 *Väsentligt allmänt intresse – vårdfallen* – s. 10
    - 1.2.2 *Väsentligt enskilt intresse – vårdfallen* – s. 12
  - 1.3 *Åtalsunderlåtelse på grund av okynne eller förhastande* – s. 13
    - 1.3.1 *Väsentligt allmänt intresse – okynne eller förhastande* – s. 14
    - 1.3.2 *Väsentligt enskilt intresse – okynne eller förhastande* – s. 16
    - 1.3.3 *Brottskatalog – okynne eller förhastande* – s. 17
  - 1.4 *Konkurrens mellan 17 § 1 st. och 2 st. LUL* – s. 21
  - 1.5 *Betydelsen av vilja att gottgöra målsäganden, 17 § 3 st. LUL* – s. 22
  - 1.6 *Om tillämpningen av s.k. delade beslut* – s. 23
  - 1.7 *Förhållandet mellan åtalsunderlåtelse och särskild åtalsprövning* – s. 24
  - 1.8 *Underrättelse* – s. 25
  - 1.9 *Om kravet på skötsamhet och återkallelse av åtalsunderlåtelse* – s. 27
  - 1.10 *Åtalsunderlåtelse efter att åtal har väckts* – s. 29
2. Förundersökningsbegränsning – s. 31
  - 2.1 *Inledning* – s. 31
  - 2.2 *Förundersökningsbegränsning enligt 8 § LUL* – s. 31
  - 2.3 *Förundersökningsbegränsning enligt RB 23:4a* – s. 32
  - 2.4 *Förundersökningsbegränsning vid särskild åtalsprövning* – s. 34

3. **Anhållande** – s. 36
  - 3.1 *Inledning* – s. 36
  - 3.2 *Rekvisitet synnerliga skäl i 23 § LUL* – s. 37
  - 3.3 *Särskilda anhållnings- och häktningsskäl* – s. 38
    - 3.3.1 *Flyktfara* – s. 38
    - 3.3.2 *Kollusionsfara* – s. 39
    - 3.3.3 *Recidivfara* – s. 40
    - 3.3.4 *Tvåårsregeln* – s. 41
    - 3.3.5 *Kvalificerad flyktfara* – s. 42

4. **Offentlig försvarare** – s. 43
  - 4.1 *Inledning* – s. 43
  - 4.2 *Vårdnadshavarens och den misstänktes inställning i försvararfrågan* – s. 43
  - 4.3 *Tolkningen av 24 § LUL* – s. 44
  - 4.4 *Offentlig försvarares närvaro vid förhör* – s. 48

5. **Vissa frågor angående utredning enligt 31 § LUL** – s. 49

1. Åtalsunderlåtelse

1.1 Den grundläggande bestämmelsen i LUL

I LUL finns särskilda regler om åtalsunderlåtelse för den som har begått brott före 18 års ålder. Reglerna återfinns i lagens 16–22 §§ och är enligt 1 § 2 st. LUL primära i förhållande till motsvarande regler i rättegångsbalken (RB). Det innebär att åtalsunderlåtelse enligt RB får meddelas endast då förutsättningar för åtalsunderlåtelse enligt LUL inte föreligger.

Den centrala regeln finns i 17 § LUL:

Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den unge blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den unge:

1. vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453),
2. vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, eller
3. annan åtgärd som innebär att den unge får hjälp eller stöd.

Åtalsunderlåtelse får också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne eller förhastande.

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall åklagaren utöver vad som följer av första och andra styckena särskilt beakta den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan eller att på annat sätt gottgöra målsäganden.

Åtalsunderlåtelse får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts. Vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts skall särskilt beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott. (*SFS 2001:459*)

LUL ger stora möjligheter till åtalsunderlåtelse för ungdomar som begått brott innan de fyllt 18 år. Presumtionen kan sägas

vara mot åtal i dessa fall. Lagregleringen vilar på grundtanken att ansvaret för ungdomar som begått brott i huvudsak skall vila på socialtjänsten och inte på kriminalvården. En viktig tanke bakom regleringen är också att åtalsunderlåtelse möjliggör en snabb och smidig handläggning av brott som begås av unga.¹

I LUL stadgas att åtalsunderlåtelse kan ske i två huvudfall, nämligen när den unge blir föremål för vård eller annan stödåtgärd eller när gärningen uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. Vid bedömningen av frågan om åtalsunderlåtelse skall meddelas uppställs i tredje stycket vissa omständigheter, avseende den unges vilja att ersätta målsäganden eller på annat sätt gottgöra denne, som särskilt skall beaktas. En grundförutsättning för att åtalsunderlåtelse skall kunna meddelas är enligt fjärde stycket att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts.

De faktorer som åklagaren huvudsakligen skall ta hänsyn till vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts genom beslut om åtalsunderlåtelse är brottslighetens art och straffvärde, intresset av att upprätthålla allmän laglydnad och allmänhetens förtroende för rättsväsendets objektivitet samt om den unge återfallit i brott.² Bedömningen av om något allmänt intresse åsidosätts genom beslut om åtalsunderlåtelse skiljer sig i vissa avseenden mellan vårdfallet och okynne eller förhastande, se avsnitt 1.2.1 och 1.3.1.

---

¹ Prop. 1994/95:12 s. 74 f.

² Prop. 1984/85:3 s. 22 och prop. 1994/95:12 s. 76.

Vid bedömning av om det föreligger något väsentligt enskilt intresse av att åtal väcks skall hela brottsofferperspektivet beaktas. Frågan om enskilt anspråk har dock särskild betydelse.

Skuldfrågan måste vara klarlagd för att åtalsunderlåtelse skall kunna ges. För att så skall anses vara fallet krävs i regel att gärningen är erkänd. Detta är dock inget absolut krav. Även om ett formellt erkännande inte föreligger kan det därför undantagsvis finnas utrymme för åtalsunderlåtelse. Så kan exempelvis vara fallet när den unge inte lämnat ett formellt erkännande eller invänt mot hur gärningen rubricerats men samtidigt lämnat en berättelse som utan tvekan innebär att denne gjort sig skyldig till visst brott. Åklagaren bör i sådana fall vara oförhindrad att meddela åtalsunderlåtelse om det med stöd av lag och fast praxis går att bedöma vilket brott det är fråga om. Det måste dock alltid stå helt klart för åklagaren att den misstänkte har begått brottet. Någon osäkerhet om hur detta rättsligt är att bedöma får heller inte förekomma.

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall de specifika omständigheterna i det aktuella fallet prövas. Detta gäller såväl omständigheter som hänför sig till gärningen som till gärningsmannen. Någon generalisering utifrån ålder skall därför inte göras. Mognad och kriminell belastning kan variera högst påtagligt i åldrarna 15–17 år och det finns därför inte skäl att göra någon generell skillnad utifrån ålder inom nämnda kategori.

Strafföreläggande är ett alternativ till lagföring genom åtal som bör användas även avseende unga lagöverträdare när för-

utsättningar föreligger. Utnyttjande av strafföreläggande för lagföring av unga skall dock inte minska användningen av åtalsunderlåtelse enligt LUL.

Motiven till bestämmelserna om åtalsunderlåtelse enligt LUL återfinns bland annat i prop. 1964:10, prop. 1984/85:3, prop. 1987/88:135 och prop. 1994/95:12.

1.2 Åtalsunderlåtelse i vårdfallen

Åtalsunderlåtelse enligt 17 § 1 st. LUL skall normalt meddelas om det med skäl kan antas att den av socialtjänsten föreslagna vården dels är vad som är lämpligast för den unge, dels är den påföljd som den unge kan förväntas dömas till om åtal väcks. Vid bedömningen av vad som är lämpligast för den unge skall socialtjänstens yttrande och vårdplan ligga till grund för åklagarens bedömning.

En förutsättning för att beslut om åtalsunderlåtelse skall kunna fattas i vårdfallen är att samhällets reaktion på brottsligheten tillfredsställer uppställda krav på proportionalitet, konsekvens och förutsebarhet. Om samhällets reaktion blir densamma oavsett om åtal väcks eller åtalsunderlåtelse meddelas kan åtalsunderlåtelse normalt meddelas. Åtal och rättegång som sådana kan således inte sägas ha något bestraffande syfte. Åklagaren måste emellertid noga pröva om reaktionen på brottsligheten blir densamma oavsett om åtalsunderlåtelse ges eller åtal väcks. Det gäller såväl innehållet i vården som frågan om tilläggsstraff kan aktualiseras.³ För det fall vårdpla-

---

³ Prop. 1964:10 s. 158 ff.

nens innehåll med hänsyn till brottslighetens art och straffvärde bedöms otillräcklig eller osäkerhet föreligger i frågan, bör åtal väckas. Detsamma bör gälla när det bedöms osäkert om föreslagen vård kommer till stånd utan domstolsprövning.

Det bör i detta sammanhang erinras om att beslut om åtalsunderlåtelse enligt 22 § 2 st. LUL får återkallas om särskilda omständigheter föranleder det (se avsnitt 1.9).

1.2.1 Väsentligt allmänt intresse – vårdfallen

När åtalsunderlåtelse kommer ifråga på den grunden att tillräckligt ingripande åtgärder vidtas mot den unge även om inte åtal väcks, utgör normalt inte brottslighetens art eller straffvärde något väsentligt allmänt intresse som utesluter åtalsunderlåtelse. Som framgått av avsnitt 1.2 är en förutsättning för åtalsunderlåtelse i vårdfallen att brottslighetens art och straffvärde avspeglas i den vård den unge, enligt vårdplanen, skall underkastas och som vid åtalsunderlåtelse utgör samhällets reaktion på brottsligheten.

Bestämmelserna om åtalsunderlåtelse får inte tillämpas så att likartade fall behandlas olika.⁴ Detta innebär att åklagaren, i en situation där flera personer misstänks för samma brottslighet, bör iaktta viss försiktighet vid övervägande om åtalsunderlåtelse skall meddelas vissa misstänkta medan åtal väcks mot andra misstänkta. I dessa fall kan det finnas skäl att

---

⁴ Prop. 1984/85:3 s. 22.

väckta åtal i högre utsträckning än vad som varit fallet vid en rent individuell bedömning. Detta gäller i synnerhet om den unge under alla förhållanden skall höras inför rätta.

Bör egendom till betydande värde förverkas kan detta utgöra ett sådant allmänt intresse som motiverar åtal.⁵ I de fall åklagaren, enligt lag (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m., inte utan särskild talan kan få ett förverkande till stånd föreligger ofta skäl att såväl ansvars- som förverkande frågan prövas av domstol. I sådana fall bör åtal väckas.

Återfall i brott skall enligt 17 § 4 st. LUL särskilt beaktas vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts.

Bestämmelsen begränsar möjligheten att besluta om åtalsunderlåtelse vid återfall i brott men den utgör inget absolut förbud mot åtalsunderlåtelse i sådana fall. En nyanserad bedömning måste göras där hänsyn bl.a. tas till den tid som förflutit mellan brotten och om den nya brottsligheten är allvarligare eller lindrigare än den tidigare. Den tidsrymd om sex månader, som enligt 22 § 2 st. LUL skall beaktas vid bedömningen av om beslut om åtalsunderlåtelse skall återkallas, bör vara vägledande även vid bedömningen enligt 17 § 4 st. LUL.⁶ Även senare återfall i brott kan dock beaktas.⁷ Om återfallet avser ett brott av liknande slag eller om det är av allvarligare

---

⁵ Prop. 1984/85:3 s. 22.

⁶ Prop. 1994/95:12 s. 101.

⁷ Prop. 1987/88:135 s. 41.

art än det tidigare talar detta mot ett beslut om åtalsunderlåtelse. Endast brott som medfört fällande dom, godkänt straff-föreläggande eller åtalsunderlåtelse får beaktas.

Skäl att väcka åtal vid återfall i brottslighet är att den unge kan dömas till annan påföljd än vård inom socialtjänsten, att vård inom socialtjänsten kan förenas med ungdomstjänst eller böter samt att i förhållande till den unge markera att samhället ser allvarligt på återfall i brottslighet.⁸

1.2.2 Väsentligt enskilt intresse – vårdfallen

Vid bedömningen av om det skulle strida mot ett väsentligt enskilt intresse att medge åtalsunderlåtelse är frågan om det finns ett enskilt anspråk av särskild betydelse. Vid avgörande av om detta intresse är väsentligt skall framför allt beaktas anspråkets storlek i förhållande till parternas ekonomiska förhållanden och målsägandens möjlighet att bli tillgodosedd på annat sätt, till exempel genom försäkring eller genom att den unge ersätter eller avhjälper den skada som målsäganden fått utstå.⁹ Detta innebär bland annat att ett relativt lågt skades-tåndsanspråk ställt av en ung person med bristande ekonomi kan bedömas som väsentligt medan ett mer betydande anspråk från en vuxen eller juridisk person med solid ekonomi kan falla utanför väsentlighetsrekvisitet. Yrkande som högst uppgår till normal självrisk på försäkring kan dock säl-lan bedömas som väsentligt, ens om det framställts av en ung

---

⁸ Prop. 1994/95:12 s. 77.

⁹ Prop. 1984/85:3 s. 22 f.

person. Med anspråk avses inte bara skadeståndsyrkanden utan även andra anspråk, exempelvis yrkande om bättre rätt till viss egendom.

Målsägandens intresse, utifrån den kränkning av integriteten som brottet har inneburit, kan också vara så starkt att åtal bör väckas. Även ett enskilt intresse grundat på kränkning kan påverkas av den misstänktes vilja att motverka brottets verkningar genom medling, avhjälpande eller begränsande av skada eller annan gottgörelse av målsäganden, se avsnitt 1.5.

1.3 Åtalsunderlåtelse på grund av okynne eller förhastande

Med okynne avses närmast utslag av retsamhet eller ungdomlig lust för så kallade pojkstreck. Med förhastande avses närmast obetänksamhet, en oförmåga att i stunden överblicka handlingen och dess konsekvenser.

Förutsättningen för åtalsunderlåtelse enligt 17 § 2 st. LUL är att man utifrån de specifika omständigheterna kring den aktuella gärningen kan säga att brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. Att vid bedömningen endast ta hänsyn till brottsrubricering kan inte godtas.

Vissa brott förutsätter rent typiskt planering, anskaffande av hjälpmedel, inhämtande av specifika kunskaper eller en hög grad av samarbete mellan flera gärningsmän. Exempel på sådana gärningar kan vara skadegörelse genom klotter, tillgrepp av fortskaffningsmedel och inbrottsstöld. I dessa fall talar tillvägagångssättet mot att beslut om åtalsunderlåtelse

meddelas. Andra fall av skadegörelse eller tillgreppsbrott kan däremot många gånger ske av okynne eller förhastande.

När brottsligheten innehåller inslag av planering eller systematik eller det är fråga om upprepad brottslighet begången under kortare eller längre tid, kan den sällan anses vara ett utslag av okynne eller förhastande. De omständigheter som ligger till grund för att åtalsunderlåtelse inte skall ges vid återfall i brott kan här tjäna som vägledning, se avsnitt 1.3.1.

Åtalsunderlåtelse med hänvisning till okynne eller förhastande aktualiseras vanligtvis för brottslighet med ett relativt begränsat straffvärde. En sådan åtalsunderlåtelse kan under inga omständigheter komma ifråga i fall där brottslighetens straffvärde, utan beaktande av den unges ålder, överstiger sex månaders fängelse.

1.3.1 Väsentligt allmänt intresse – okynne eller förhastande

Vid bedömningen av om det skulle strida mot ett väsentligt allmänt intresse att meddela åtalsunderlåtelse för ett brott som i och för sig begåtts på grund av okynne eller förhastande, kan de omständigheter som föranleder särbehandling i påföljdsdelen på grund av brottets art vara vägledande. Exempel på brott som på grund av brottets art ofta utesluter beslut om åtalsunderlåtelse är mened, narkotikabrott, vapenbrott, våld mot tjänsteman, grovt rattfylleri samt brott som innebär en påtaglig integritetskränkning. Brott som vanligtvis tillhör sistnämnda kategori är gärningar med inslag av hot eller våld samt sexualbrott.

Vid tidsbegränsade insatser mot viss brottslighet som utgör ett påtagligt lokalt problem, bör beslut om åtalsunderlåtelse inte fattas.

Bestämmelserna om åtalsunderlåtelse får inte tillämpas så att likartade fall behandlas olika.¹⁰ Detta innebär att åklagaren, i en situation där flera personer misstänks för samma brottslighet, bör iaktta viss försiktighet vid övervägande av om åtalsunderlåtelse skall meddelas vissa misstänkta medan åtal väcks mot andra misstänkta. I dessa fall kan det finnas skäl att väcka åtal i högre utsträckning än vad som varit fallet vid en rent individuell bedömning. Detta gäller i synnerhet om den unge under alla förhållanden skall höras inför rätta.

Bör egendom till betydande värde förverkas kan detta utgöra ett sådant allmänt intresse som motiverar åtal.¹¹ I de fall åklagaren, enligt lag (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m., inte utan särskild talan kan få ett förverkande till stånd föreligger ofta skäl att såväl ansvars- som förverkandefrågan prövas av domstol. I sådana fall bör åtal väckas.

Återfall i brott skall enligt 17 § 4 st. LUL särskilt beaktas vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts.

Bestämmelsen begränsar möjligheten att besluta om åtalsunderlåtelse vid återfall i brott men den utgör inget absolut för-

---

¹⁰ Prop. 1984/85:3 s. 22.

¹¹ Prop. 1984/85:3 s. 22.

bud mot åtalsunderlåtelse i sådana fall. En nyanserad bedömning måste göras med hänsyn bl.a. till den tid som förflutit mellan brotten och om den nya brottsligheten är allvarligare eller lindrigare än den tidigare. Den tidsrymd om sex månader, som enligt 22 § 2 st. LUL skall beaktas vid bedömningen av om beslut om åtalsunderlåtelse skall återkallas, bör vara vägledande även vid bedömningen enligt 17 § 4 st. LUL.¹² Även senare återfall i brott kan dock beaktas.¹³ Om återfallet avser ett brott av samma slag eller om det är av allvarligare art än det tidigare, talar detta mot ett beslut om åtalsunderlåtelse. Endast brott som medfört fällande dom, godkänt straff-föreläggande eller åtalsunderlåtelse får beaktas.

1.3.2 Väsentligt enskilt intresse – okynne eller förhastande

Vid bedömningen av om det skulle strida mot ett väsentligt enskilt intresse att medge åtalsunderlåtelse är frågan om det finns ett enskilt anspråk av särskild betydelse. Vid avgörande av om detta intresse är väsentligt skall framför allt beaktas anspråkets storlek i förhållande till parternas ekonomiska förhållanden och målsägandens möjlighet att bli tillgodosedd på annat sätt, till exempel genom försäkring eller genom att den unge ersätter eller avhjälpes den skada som målsäganden fått utstå.¹⁴ Detta innebär bland annat att ett relativt lågt skades-tåndsanspråk ställt av en ung person med bristande ekonomi

---

¹² Prop. 1994/95:12 s. 101.

¹³ Prop. 1987/88:135 s. 41.

¹⁴ Prop. 1984/85:3 s. 22 f.

kan bedömas som väsentligt medan ett mer betydande anspråk från en vuxen eller juridisk person med solid ekonomi kan falla utanför väsentlighetsrekvisitet. Yrkande som högst uppgår till normal självrisk på försäkring kan dock säl- lan bedömas som väsentligt, ens om det framställts av en ung person. Med anspråk avses inte bara skadeståndsyrkanden utan även andra anspråk, exempelvis yrkande om bättre rätt till viss egendom.

Målsägandens intresse, utifrån den kränkning av integriteten som brottet har inneburit, kan också vara så starkt att åtal bör väckas. Även ett enskilt intresse grundat på kränkning kan påverkas av den misstänktes vilja att motverka brottets verkningar genom medling, avhjälpande eller begränsande av skada eller annan gottgörelse av målsäganden, se avsnitt 1.5.

1.3.3 Brottskatalog – okynne eller förhastande

I katalogen nedan följer en kommenterad uppräknin- g av brott som kan tjäna som vägledning för bedömningen av om och under vilka omständigheter respektive brott kan bli föremål för åtalsunderlåtelse med motiveringen att brottet skett antingen av okynne eller förhastande. En bedömning måste dock göras utifrån omständigheterna i varje enskilt fall. I katalogen anges dels brott som vanligtvis kan föranleda åtalsunderlåtelse med hänvisning till okynne eller förhastande, dels bland ungdomar vanligt förekommande brott där sådan åtalsunderlåtelse inte bör meddelas.

Brottstyper	
3 kap. BrB – misshandel	Åtalsunderlåtelse bör kunna övervägas vid ringa misshandel där förmildrande omständigheter föreligger, exempelvis provokation.
4 kap. BrB – olaga hot, hemfridsbrott, olaga intrång, ofredande	För angivna brott kan åtalsunderlåtelse övervägas. Då gärningen präglas av en tydlig kränkning mot enskild bör dock åtalsunderlåtelse inte meddelas. Särskild åtalsprövning i vissa fall – se avsnitt 1.7.
8–10 kap. BrB – stöld, snatteri, tillgrepp av fortskaffningsmedel, egenmäktigt förfarande, bedrägeri, bedrägligt beteende, häleri, häleri-förseelse, olovligt förfogande och olovligt brukande	Vid rena förmögenhetsbrott som i det enskilda fallet inte är av alltför allvarlig karaktär och där inte särskilda omständigheter talar mot att brottet skett av okynne eller förhastande, bör beslut om åtalsunderlåtelse vara huvudregel. Ett riktvärde vid butikstillgrepp kan vara ett par tusen kronor. Exempel på omständigheter som talar mot okynne eller förhastande kan vara när flera gärningsmän kommit överens om en brottsplan, när hjälpmedel använts vid butiksstölder (folierade väskor, tänger etc.) eller när tillgripet gods varit avsett att omsättas för egen vinning. Tillgrepp av fortskaffningsmedel är ofta ett relativt avancerat brott och då föreligger normalt inte heller förutsättningar att meddela åtalsunderlåtelse med hänvisning till okynne eller förhastande. Särskild åtalsprövning i vissa fall – se avsnitt 1.7.
12 kap. BrB – skadegörelse, åverkan	Vid skadegörelse genom klotter föreligger vanligtvis inte förutsättningar för

beslut om åtalsunderlåtelse med motivering att brottet skett av okynne eller förhastande. Vid fall av mindre allvarlig skadegörelse av tillfällighetskaraktär bör utrymmet att besluta om åtalsunderlåtelse med tillämpning av okynne eller förhastande vara betydande.

Åverkan, särskild åtalsprövning – se avsnitt 1.7.

13 kap. BrB – allmänfarliga brott

Vad avser dessa brott finns, även om brottet skett av okynne eller förhastande, regelmässigt ett väsentligt allmänt intresse och inte sällan även ett sådant enskilt intresse att utrymmet för åtalsunderlåtelse är synnerligen begränsat.

Vid vissa fall av allmänfarlig vårdslöshet torde dock åtalsunderlåtelse kunna övervägas. Exempel på sådana fall kan vara glömda stearinljus eller kastruller där endast en orealiserad fara för omfattande förstörelse föreligger och inget väsentligt enskilt intresse föreligger.

14–17 kap. BrB

Utrymmet för beslut om åtalsunderlåtelse är mycket begränsat för huvuddelen av gärningarna då okynne eller förhastande sällan kan sägas föreligga.

Därtill kommer att ett väsentligt allmänt intresse vanligtvis föreligger. Detta gäller t.ex. vid våld, hot och förgripelse mot tjänsteman.

Missbruk av urkund, bestående i att den unge lånat en kamrats legitimationshandling för att komma in på nöjeslokal där åldersgräns gäller, kan dock ofta sägas vara ett utslag av okynne eller förhastande. Åtalsunderlåtelse kan också övervägas

	<p>i andra fall av lindriga förfalskningsbrott exempelvis förvanskning av urkund bestående i att den unge, utan särskilda hjälpmedel, ändrat en siffra i en identitetshandling av mindre vikt, till exempel skollegitimation.</p> <p>Vidare kan åtalsunderlåtelse övervägas vid förargelseväckande beteende och ringa fall av våldsamt motstånd.</p>
Övriga brottsbalksbrott	<p>Vid andra allvarigare brott enligt BrB än de som ovan anges är förutsättningarna att fatta beslut om åtalsunderlåtelse på grund av okynne eller förhastande synnerligen begränsade då väsentligt allmänt eller enskilt intresse regelmässigt föreligger.</p>
Narkotikabrott och dopningsbrott	<p>Vid brott mot narkotika- och dopningslagstiftningen kan man ofta anta att den unge har ett vårdbehov. Yttrande alt. en formlös kontakt med socialnämnden bör därför regelmässigt tas (se avsnitt 1.4). Vidare finns skäl att för den unge tydligt markera att samhället ser allvarligt på bruk och hantering av droger. Åtalsunderlåtelse med hänvisning till okynne eller förhastande bör därför inte meddelas avseende dessa brott.</p>
Vapenbrott, brott mot knivlagen och smugglingsbrott	<p>Utrymmet för åtalsunderlåtelse är mycket begränsat. Vanligtvis föreligger ett väsentligt allmänt intresse som gör att beslut om åtalsunderlåtelse med hänvisning till okynne eller förhastande inte bör meddelas. Åtalsunderlåtelse kan dock övervägas för förseelser som med hänsyn till samtliga omständigheter framstår som lindriga.</p>

<p>Ordnings- och trafikföreselser samt trafikbrott</p>	<p>Motiven bakom ordnings- och trafiklagstiftningarna är ofta att verka för att en godtagbar standard upprätthålls i samhället. Detta gäller även ungdomar. Det saknas därför skäl att särbehandla ungdomar vid dessa brott.</p>
<p>Övrig speciallagstiftning</p>	<p>Utrymmet för åtalsunderlåtelse är begränsat. Åtalsunderlåtelse kan dock komma ifråga för brott som framstår snarare som resultat av okunnighet eller obetänksamhet än som uttryck för nonchalans mot gällande bestämmelser.¹⁵ Vid övervägande av om åtalsunderlåtelse kan beslutas bör noga övervägas om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse, med hänsyn till syftet bakom straffbestämmelsen, åsidosätts genom beslut om åtalsunderlåtelse.</p>

1.4 Konkurrens mellan 17 § 1 st. och 2 st. LUL

I vissa fall kan förutsättningar föreligga att meddela åtalsunderlåtelse såväl med hänvisning till vård eller annan åtgärd som till okynne eller förhastande. Kan det på grund av konkreta omständigheter antas att en sådan konkurrenssituation föreligger, bör åklagaren formlöst inhämta upplysningar från socialnämnden. Om det vid sådan kontakt framkommer skäl att begära yttrande, skall åklagaren inhämta ett sådant innan

¹⁵ Prop. 1984/85:3 s. 28 f.

beslut i åtalsfrågan fattas. Om vård inom socialtjänsten kan förutsättas bli den påföljd som den unge i händelse av åtal skulle dömas till, skall åtalsunderlåtelse meddelas enligt 17 § 1 st. 1 p. LUL (vårdfallet).

1.5 Betydelsen av vilja att gottgöra målsäganden, 17 § 3 st. LUL

Enligt 17 § 3 st. LUL skall åklagaren vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas utöver vad som följer av 1 st. och 2 st. särskilt beakta den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan eller att på annat sätt gottgöra målsäganden.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får inte villkoras. Syftet med aktuell bestämmelse är att ge åklagaren vidare ramar för att i sin bedömning väga in de insatser som den unge har gjort för att gottgöra målsäganden och som visar att den unge har förstått konsekvenserna av sitt handlande och försökt ställa till rätta efter brottet. Detta får dock inte leda till olikhet inför lagen på det sättet att den som har goda ekonomiska förutsättningar ges större möjlighet att undgå strafföreläggande eller åtal. Även den unges vilja att gottgöra målsäganden på annat sätt än genom att ersätta, avhjälpa eller begränsa skada som orsakats målsäganden skall beaktas. Som exempel kan nämnas att den unge visar vilja att delta i medling eller att hjälpa målsäganden att utföra arbete som inte har direkt samband med brottet. I någon mån kan också beaktas om den unge bett målsäganden om ursäkt. Det är inte nödvändigt att en åtgärd verkligen kommit till stånd för att den skall

få beaktas. Inte heller är viljan att ställa till rätta ensamt avgörande för om åtal skall väckas eller inte. Åtgärden måste ställas i proportion till brottet och de konsekvenser detta medfört för målsäganden.¹⁶

1.6 Om tillämpningen av s.k. delade beslut

Det föreligger inga formella hinder för åklagaren att väcka åtal eller utfärda strafföreläggande för vissa brott medan åtalsunderlåtelse meddelas för andra brott.¹⁷ Detta gäller även åtalsunderlåtelser enligt LUL. Vad avser unga lagöverträdare är det dock från pedagogisk synpunkt särskilt viktigt att lagföringen framstår som konsekvent och välmotiverad. Detta innebär att s.k. delade beslut bör fattas med viss försiktighet. Att en ungdom får en åtalsunderlåtelse enligt LUL, med dess krav på personlig underrättelse, för vissa brott, medan åtal väcks för andra brott är en ordning som för den unge kan framstå som svårgripbar och inkonsekvent. När åtal väcks för vissa brott bör därför i första hand förundersökningsbegränsning eller åtalsunderlåtelse av andra brott ske med stöd av RB:s bestämmelser (RB 23:4a respektive 20:7 1 st. 3 p.) när förutsättningar därför föreligger (se avsnitt 2). Om RB:s bestämmelser inte är tillämpliga bör samtliga aktuella gärningar bli föremål för åtal eller strafföreläggande.

---

¹⁶ Prop. 1994/95:12 s. 77 f. och s. 100 f. samt BrB-kommentaren s. LuL:19 f., suppl. 8, juli 2002.

¹⁷ Prop. 1984/85:3 s. 21.

1.7 Förhållandet mellan åtalsunderlåtelse och särskild åtalsprövning

Vid sidan av åtalsunderlåtelse finns i brottsbalken bestämmelser om särskild åtalsprövning. Så är exempelvis fallet vid ärekränkingsbrotten samt vissa fall av åverkan och bedrägligt beteende. Bestämmelserna är olika utformade för olika fall. För vissa brott krävs att åtal skall vara påkallat ur allmän synpunkt medan andra brott har en mer långtgående begränsning av åtalsplikten – att åtal av särskilda skäl skall vara påkallat ur allmän synpunkt.

Särskild åtalsprövning och åtalsunderlåtelse skiljer sig såtillvida att särskild åtalsprövning innebär en uttrycklig presumtion mot åtal för vissa särskilt angivna brottstyper. Hur stark denna presumtion är beror på de grundläggande rekvisiten.

I bedömningen av om åtal är påkallat ur allmän synpunkt skall i första hand beaktas omständigheter kring själva gärningen. Även vissa sociala hänsyn skall tas, exempelvis till målsäganden.¹⁸ Utrymmet att beakta gärningsmannens förhållanden är avsevärt mindre vid särskild åtalsprövning än vid åtalsunderlåtelse enligt LUL.

Eftersom den särskilda åtalsprövningen innebär en presumtion mot åtal skall åtalsprövningen ske innan man bedömer förutsättningarna för åtalsunderlåtelse. Om det vid beslut i åtalsfrågan föreligger förutsättningar att inte väcka åtal med hänvisning såväl till en regel om särskild åtalsprövning som

---

¹⁸ Prop. 1962:10 s. C 153.

till en regel om åtalsunderlåtelse, skall därför den första tilllämpas.

Om man vid särskild åtalsprövning finner att åtal är påkallat ur allmän synpunkt har man därefter att pröva om åtalsunderlåtelse skall meddelas. I vårdfallen bör, i fall där åtal funnits påkallat främst med hänsyn till det allmännas intresse, åtalsunderlåtelse ofta kunna meddelas om ett åtal saknar betydelse för påföljden. I fall där grunden för att åtal ansetts påkallat är ett starkt målsägandeintresse är utrymmet för åtalsunderlåtelse avsevärt mindre. Vid åtalsunderlåtelse med hänvisning till okynne eller förhastande sammanfaller i huvudsak de båda prövningarna vilket innebär att åtalsunderlåtelse på den grunden sällan kan meddelas. Dock skall vid prövningen av om åtalsunderlåtelse kan meddelas även vägas in omständigheter hänförliga till gärningsmannens person vilket innebär att det undantagsvis kan finnas utrymme för åtalsunderlåtelse med hänvisning till okynne eller förhastande även när åtal är påkallat ur allmän synpunkt.

1.8 Underrättelse

I 18–19 § LUL stadgas att den unge skall underrättas om ett beslut om åtalsunderlåtelse vid ett personligt sammanträffande om ett sådant kan genomföras. Sammanträdet skall ske inom två veckor efter att beslut fattats, om det inte är uppenbart att så inte kan ske. Vårdnadshavare skall kallas till sammanträdet och företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att närvara. Dessa bestämmelser gäller i tillämpliga delar även när åtalsunderlåtelse meddelas den unge med stöd av RB 20:7.

Utrymmet för att underlåta personlig underrättelse är mycket litet. Dock bör det kunna godtas att underrättelse om åtalsunderlåtelse, som avser gärning som för en vuxen person skulle meddelas med tillämpning av RB 20:7 1 st. 1 p. (bötesfallet), ges den unge skriftligen. Sådan situation kan exempelvis föreligga vid snatterier för ett mycket ringa värde. Detsamma bör även kunna gälla i en situation när åtal väcks för vissa brott medan åtal underlåts avseende andra brott med stöd av RB 20:7 1 st. 3 p. Vidare får underrättelse om beslutet ges skriftligen i fall då personligt sammanträffande inte kan ske.

I vårdfallen är det av särskilt värde att den åklagare som fattat beslutet om åtalsunderlåtelse också är den som delger den unge detta.

Åklagaren bör vid underrättelse om åtalsunderlåtelse i vårdfallen verka för att företrädare för socialtjänsten närvarar vid det personliga sammanträffandet.

Vid det personliga sammanträffandet mellan den unge och åklagaren skall den unge delges beslutet muntligen. Beslutet skall även presenteras för den unge i skriftlig form. Sammanträffandet skall ges sådan form och innehåll att det för den unge framgår att åtalsunderlåtelserna är en allvarligt menad varning från samhällets sida. Vid sammanträffandet skall skälen till och innebörden av beslutet utvecklas närmare. Betydelsen av skötsamhetskravet i 22 § 1 st. LUL skall genomgå och vilka konsekvenser ett återfall i brott eller annan misskötsamhet kan medföra skall beskrivas. Det är också lämpligt att den unge berättar om brottet och vad som föranlett detta samt hur den unge tänkt sig att iakttä sköt-

samhetskrevet. Det är viktigt att åklagaren förvissar sig om att den unge förstått innebörden och konsekvenserna av meddelad åtalsunderlåtelse.¹⁹ Observera att inget skötsamhetskrav gäller för åtalsunderlåtelse som beslutats med stöd av RB 20:7.

1.9 Om kravet på skötsamhet och återkallelse av åtalsunderlåtelse

I 22 § LUL behandlas det s.k. skötsamhetskravet och återkallelse av åtalsunderlåtelse.

I skötsamhetskravet ligger främst att den unge skall avhålla sig från fortsatt brottslighet. Det är emellertid också väsentligt att åklagaren för den unge framhåller betydelsen av att denne t.ex. fullföljer en påbörjad utbildning, sköter sitt arbete, genomgår en överenskommen behandlingsplan eller avhåller sig från drogmissbruk. Det bör klart markeras för den unge att skötsamhetskravet är något som är knutet till beslutet om åtalsunderlåtelse.²⁰

För det fall den unge uteblir från ett personligt sammanträffande med åklagaren enligt 18 § LUL bör det klargöras för den unge att det finns möjlighet för åklagaren att återkalla sitt beslut om åtalsunderlåtelse och istället väcka åtal.²¹

---

¹⁹ Prop. 1994/95:12 s. 79 ff.

²⁰ Prop. 1987/88:135 s. 40 och SOU 2004:122 s. 259.

²¹ Prop. 1994/95:12 s. 81 och SOU 2004:122 s. 257.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får inte villkoras. Det kan dock vara så att åklagaren vid sitt beslut utgick från förutsättningar som inte uppfylls. I en sådan situation kan sådana särskilda omständigheter föreligga att beslutet om åtalsunderlåtelse bör återkallas. Har åklagaren vid beslut om åtalsunderlåtelse enligt 17 § LUL förutsatt att socialnämnden vidtar åtgärd, skall denne enligt 3 § förordningen (1994:1763) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ta reda på om åtgärden kommer till stånd. Vidtar nämnden inte åtgärden skall åklagaren anmäla detta till länsstyrelsen.²²

Att det i 22 § 2 st. LUL anges att det särskilt skall beaktas om den unge har återfallit i brott inom sex månader från beslutet om åtalsunderlåtelse, innebär inte att även senare återfall inte skall beaktas.²³ För att ett beslut om åtalsunderlåtelse skall få återkallas krävs inte att det nya brottet är av mer allvarlig art. Det bör dock förutsättas att brottet inte är av alltför lindrig beskaffenhet och att det är av liknande slag som det tidigare brottet.²⁴

Återfall i brott innebär inte automatiskt att ett åtalsunderlåtelsebeslut skall återkallas. Om de sociala myndigheterna ingriper med lämpliga och tillräckliga åtgärder bör ny brottslighet i allmänhet inte leda till att beslutet om åtalsunderlåtelse återkallas.

I de fall återkallelse sker på grund av återfall i brott, uppställs inte något absolut krav på att åtal skall väckas. I vissa fall kan

---

²² SOU 2004:122 s. 254.

²³ Prop. 1987/88:135 s. 41.

²⁴ Prop. 1987/88:135 s. 19 f.

det vara tillräckligt att strafföreläggande utfärdas för det gamla brottet. Möjlighet finns också att låta åtalsunderlåtelsen bestå och utfärda strafföreläggande eller väcka åtal enbart för det nya brottet. Det viktigaste är att den nya brottsligheten föranleder en markerad reaktion från samhällets sida.²⁵

1.10 Åtalsunderlåtelse efter att åtal har väckts

Enligt RB 20:7a får beslut om åtalsunderlåtelse meddelas även sedan åtal väckts, om det framkommer sådana förhållanden som, om de förelegat eller varit kända vid tiden för åtalet, skulle ha föranlett åtalsunderlåtelse. Åtalsunderlåtelse får dock inte beslutas om den tilltalade motsätter sig det eller om dom redan har fallit.

Bestämmelsen i RB 20:7a kan tillämpas på alla fall av åtalsunderlåtelse, således både åtalsunderlåtelse enligt LUL och åtalsunderlåtelse enligt RB (jfr 16 § 3 st. LUL).

Endast om nya omständigheter eller uppgifter framkommit under brottmålets behandling är bestämmelsen tillämplig. En åtalsunderlåtelse får inte grundas på en omprövning av förhållanden som var kända för åklagaren redan när åtalet väcktes. Från detta skall naturligtvis skiljas högre åklagares överprövning.

Möjligheten att besluta om åtalsunderlåtelse sedan åtal har väckts bör utnyttjas endast i undantagssituationer. Om

---

²⁵ Prop. 1987/88:135 s. 20.

huvudförhandling har påbörjats krävs det mycket starka skäl för åtalsunderlåtelse. Om dom har fallit föreligger ett direkt förbud enligt bestämmelsen.

Ett förhållande som kan utgöra grund för att underlåta åtal sedan åtal väckts kan vara att starka skäl redan från början talat mot ett åtal men att någon enstaka omständighet utgjort hinder mot åtalsunderlåtelse och att detta hinder sedermera upphört. Som exempel kan nämnas att skuldfrågan klarlagts genom att den tilltalade, som tidigare förnekat gärningen, förklarar sig erkänna brott. En annan situation då bestämmelsen kan vara tillämplig är den att en person, som åtalats för brott av inte alltför allvarligt slag, gör sig skyldig till ett allvarligare brott innan det första åtalet blir föremål för domstolsprövning. Under sådana förhållanden kan åtalsunderlåtelse enligt RB 20:7 1 st. 3 p. för den tidigare brottsligheten övervägas, om förutsättningar för åtalsunderlåtelse föreligger i övrigt.

Att det stadgas att åtalsunderlåtelse inte får beslutas mot den tilltalades vilja innebär att denne måste beredas tillfälle att yttra sig innan beslut fattas.

Sedan åtalsunderlåtelse meddelats med stöd av RB 20:7a, skall åtalet läggas ned. Följden av detta blir att domstolen avskriver målet. Bestämmelsen i RB 20:9 2 st. angående målsägandens rätt att överta åtalet och, om så inte sker, den tilltalades rätt att begära frikännande dom, är inte tillämplig. Detta eftersom RB 20:9 2 st. endast avser nedläggande av åtal under åberopande av att tillräckliga skäl att den misstänkte är skyldig till brottet inte längre föreligger.

2. Förundersökningsbegränsning

2.1 Inledning

Det finns ett särskilt intresse av att samhället reagerar på brott som unga personer gör sig skyldiga till. Tanken är att den unge utifrån sina förutsättningar skall få en snabb reaktion som syftar till att ge den unge ett sådant stöd att hon eller han avhåller sig från vidare brottslighet.

Förundersökning och lagföring, om än denna sker genom åtalsunderlåtelse, fyller i detta sammanhang en viktig funktion. Samhällets intresse i detta avseende gör att det inte finns samma möjlighet att använda förundersökningsbegränsning mot unga som gentemot vuxna lagöverträdare.²⁶

Lagstiftaren ger därför inte någon generell möjlighet att förundersökningsbegränsa om man kan förvänta sig åtalsunderlåtelse enligt LUL.

2.2 Förundersökningsbegränsning enligt 8 § LUL

Det finns emellertid en situation då förundersökningsbegränsning kan ske enligt reglerna i LUL. Om beslut fattats om åtalsunderlåtelse för visst brott och det sedan uppstår misstanke om att den unge, i tiden innan beslutet om åtalsunderlåtelse, begått annat brott och en åtalsunderlåtelse kan förväntas även för det nyupptäckta brottet, kan förundersökningsbegränsning ske enligt 8 § LUL.

---

²⁶ Prop. 1981/82:41 s. 21 och prop. 1984/85:3 s. 26.

2.3 Förundersökningsbegränsning enligt RB 23:4a

Eftersom utrymmet för att förundersökningsbegränsa enligt LUL är mycket litet, finns det ett intresse av att även för unga lagöverträdare använda RB:s regler. I RB 23:4a om förundersökningsbegränsning hänvisas inte till LUL utan enbart till åtalsunderlåtelse enligt RB. Det innebär att man inte kan förundersökningsbegränsa enligt RB om det enligt reglerna i LUL är aktuellt att meddela åtalsunderlåtelse. Anledningen till det är som redan nämnts att lagstiftaren anser att förundersökning och lagföring, även i form av åtalsunderlåtelse, har ett pedagogiskt värde när det gäller unga lagöverträdare och att man därför skall fullfölja utredningar som kan leda till åtalsunderlåtelse enligt LUL.²⁷

RB är enligt 1 § 2 st. LUL subsidiär till LUL, vilket innebär att det är först när det inte är aktuellt att tillämpa LUL:s regler om förundersökningsbegränsning (8 § LUL) eller åtalsunderlåtelse (17 § LUL), som RB 20:7 och RB 23:4a kan aktualiseras avseende unga lagöverträdare. Vid prövningen om LUL:s regler kan bli aktuella skall det inte vägas in om den unge erkänner eller förnekar eller bevisningens styrka. Dessa faktorer förändras ofta under utredningens gång, vilket innebär att i det skede då det är aktuellt att förundersökningsbegränsa, kan en bedömning inte göras av hur dessa faktorer kommer att påverka beslutet om åtalsunderlåtelse. Däremot kan andra faktorer som typiskt sett påverkar möjligheten att tillämpa LUL bedömas på ett tidigt stadium, såsom brottets karaktär och den unges tidigare brottslighet.

---

²⁷ Prop. 1981/82:41 s. 21 och prop. 1984/85:3 s. 26.

Förundersökningsbegränsning med stöd av RB 20:7 1 st. 1 p. kan sällan bli aktuell för ungdomar. Om den förväntade påföljden är böter kan åtalsunderlåtelse ofta meddelas enligt LUL, om det inte föreligger ett väsentligt allmänt eller enskilt intresse av att åtal väcks. Det innebär att regelsystemen i stor utsträckning sammanfaller i dessa fall och LUL har företräde.

Det är betydligt vanligare att bestämmelsen i RB 20:7 1 st. 3 p. jämförd med RB 23:4a kan användas. Vid flerfaldig brottslighet kan således inte sällan förundersökningsbegränsning göras av processekonomiska skäl. Om en ung lagöverträdare begått ett brott där man kan förvänta sig att det kommer att väckas åtal eller åtal redan har väckts, så är LUL:s regler om åtalsunderlåtelse inte aktuella. Bedömningarna är i princip desamma som gäller för vuxna lagöverträdare. När det finns flera brottsmisstankar är det således inte alltid meningsfullt att utreda och lagföra alla misstankarna, exempelvis när det gäller en lång serie förmögenhetsbrott eller när det föreligger en stor diskrepans mellan allvaret i olika brott som den unge misstänks för. Samma bedömning gäller när misstanke uppstår om brottslighet som ligger i tiden innan senaste lagföring. Eftersom en lagföring ändå sker eller har skett för andra brott, så har ytterligare en lagföring begränsad eller ingen betydelse för påföljden. I dessa situationer bör man därför förundersökningsbegränsa av processekonomiska skäl även när det gäller unga lagöverträdare.

Förundersökningsbegränsning kan också meddelas med stöd av RB 20:7 1 st. 4 p. jämförd med RB 23:4a om den unge är föremål för psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte får åsidosättas innebär bland annat att enbart de misstänkta vars psykiska tillstånd gör det motiverat att de undgår rättegång och brottspåföljd skall erhålla åtalsunderlåtelse med stöd av denna bestämmelse.²⁸ Är det fråga om bagatellförseelser skall dessa gärningar ofta bedömas på samma sätt som när gärningsmannens sinnesbeskaffenhet inte avviker från det normala.²⁹ Det innebär att bagatellförseelser som har skett av okynne eller förhastande normalt skall hanteras enligt LUL. Det finns däremot sällan anledning att meddela åtalsunderlåtelse på grund av socialtjänstens vårdinsatser, eftersom det redan pågår för den unge mer anpassad vård. Gärningar som inte beror på ungdomlig retsamhet eller obetänksamhet, utan är relaterade till den unges psykiska störning, bör således inte åtalsunderlåtas enligt LUL. Bedömningen måste ske i det enskilda fallet och stor hänsyn skall tas till hur allvarlig den unges psykiska störning är. Kan åtalsunderlåtelse meddelas med stöd av RB 20:7 1 st. 4 p. får även reglerna om förundersökningsbegränsning tillämpas. I dessa fall behöver man inte först utreda om gärningen kan styrkas eller om den unge erkänner.

2.4 Förundersökningsbegränsning vid särskild åtalsprövning

Enligt RB 23:4a 1 st. 2 p. finns det inte någon inskränkning att tillämpa förundersökningsbegränsning vid särskild

---

²⁸ Prop. 1990/91:58 s. 483.

²⁹ Prop. 1984/85:3 s. 52.

åtalsprövning. Om något väsentlig allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts kan således förundersökningen läggas ned om det föreligger förutsättningar för att tillämpa åtalsprövningsregeln i 9 § LUL.³⁰

---

³⁰ Fitger s. 23:31, suppl. 15, augusti 1994.

3. Anhållande

3.1 Inledning

För häktning av en lagöverträdare som inte fyllt 18 år krävs, enligt 23 § LUL, synnerliga skäl. Samma krav gäller även för anhållningsbeslut. Det är den misstänktes ålder när frågan om anhållande eller häktning prövas som är avgörande för om bestämmelsen skall tillämpas, således inte åldern vid tidpunkten för brottet.³¹ RB 24:4 1 st. stadgar bl.a. att om det med hänsyn till den misstänktes ålder kan befaras att häktning skulle komma att medföra allvarligt men för den misstänkte, får häktning ske endast om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas. Av 26 § förundersökningskungörelsen (1947:948) (FUK) framgår att det i fall som avses i RB 24:4 åligger åklagaren att, så snart det kan ske, försöka ordna nödvändig övervakning. I övrigt gäller för anhållande av unga samma krav som för vuxna, vilket således innefattar att kravet på proportionalitet i RB 24:1 3 st. måste vara uppfyllt. Bestämmelsen i RB 24:1 4 st., som även gäller anhållande, stadgar att häktning inte får ske om det kan antas att den misstänkte kommer att dömas endast till böter. Detta kan för unga lagöverträdare, med tillämpning av BrB 29:7, gälla även brott där böter inte ingår i straffskalan.

Det anförda innebär sammanfattningsvis att man måste vara mer restriktiv att anhålla unga lagöverträdare än vuxna. Som

---

³¹ Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel s. 274 och s. 676.

närmare redovisas nedan finns det dock situationer då ett frihetsberövande genom anhållande och/eller häktning framstår som det enda rimliga alternativet. Naturligtvis skall för unga likaväl som för vuxna reseförbud och anmälningsskyldighet övervägas som mindre ingripande alternativ till anhållande/häktning.

Utgångspunkten för bedömningen av om anhållande av en person under 18 år kan anses befogat är omständigheterna i det enskilda fallet med avseende på brottslighetens beskaffenhet och anhållningsskälens styrka. Det måste för att frihetsberöva en ung lagöverträdare ställas högre krav i fråga om brottslighetens allvar än vad som gäller för en vuxen. Det får inte förekomma att unga personer anhålls för brott som, i och för sig anhållningsgrundande, framstår som mindre allvarliga.

Åklagaren skall alltid genom en tydlig och effektiv förundersökningsledning arbeta för att göra tiden för alla frihetsberövanden så kort som möjligt; detta gäller i synnerhet förundersökningar där frihetsberövande av unga förekommer.

3.2 Rekvisitet synnerliga skäl i 23 § LUL

Tolkningen av rekvisitet synnerliga skäl i 23 § LUL skall ske mot bakgrund av vilken åtgärd beslutet gäller (anhållande, fortsatt anhållande eller häktningsframställning). Bedömningen av om synnerliga skäl föreligger skall göras vid en samlad bedömning av samtliga omständigheter vid den tidpunkt då åklagaren har att fatta beslut i saken. Rekvisitet synnerliga skäl skall tolkas mot bakgrund av den förväntade tiden för

frihetsberövandet. En konsekvens av detta är att utrymmet för kortvariga frihetsberövanden av unga personer är betydligt större än för långvariga sådana. Det torde inte vara ovanligt att starka anhållningsskäl kan finnas i ett tidigt skede av en förundersökning, men att dessa avklingar relativt snabbt allt eftersom förhör genomförs och övrig bevisning säkras. För det fall åklagaren bedömer att synnerliga skäl för frihetsberövande alltjämt kvarstår och betryggande övervakning inte kan ordnas på annat sätt, skall häktningsframställning ges in så snart som möjligt till domstolen för prövning av frihetsberövandet.

Rekvisitet synnerliga skäl har varit föremål för prövning i NJA 1978 s. 471, NJA 1985 s. 56, RH 1981:37, RH 2004:61, JO 1996/97 s. 56 och JK:s beslut 2004-08-10 i ärende 1146-04-41.

3.3 Särskilda anhållnings- och häktningsskäl

3.3.1 Flyktfara

Det är inte ovanligt att unga personer som saknar hemvist i Sverige eller som trots sådan hemvist har en mycket stark anknytning till ett annat land, begår relativt allvarliga brott här. Flyktfara enligt RB 24:1 1 st. 1 p. kan då föreligga, och frihetsberövande kan i dessa fall vara det enda sättet att säkerställa en lagföring. I varje enskilt fall måste dock möjligheterna till häktningssalternativ, t.ex. reseförbud och anmälningsskyldighet, undersökas.

Det förekommer ibland att en misstänkt är okänd och vägrar

att uppge namn och hemvist alternativt att de av den misstänkte lämnade uppgifterna därom kan antas vara osanna. När fråga om frihetsberövande aktualiseras i ett sådant fall och det vid en samlad bedömning framstår som sannolikt att den misstänkte är under 15 år, och således inte straffmyndig, får denne inte under några omständigheter anhållas. I de fall identiteten är oklar och det i och för sig framstår som sannolikt att den misstänkte är över 15 år men denne uppger sig vara under 18 år bör, då frågan om frihetsberövande aktualiseras, frågan om häktning så snart som möjligt överlämnas till domstol för prövning. Utgångspunkten bör i sådana fall vara att synnerliga skäl för fortsatt frihetsberövande måste föreligga.

3.3.2 *Kollusionsfara*

Det är relativt vanligt att unga personer begår brott i grupp. Tillgreppsbrott där gods är på drift förekommer inte sällan. Inte heller är det ovanligt att unga personer gör sig skyldiga till övergrepp i rättssak. I dessa situationer kan sådan kollusionsfara föreligga att ett anhållningsbeslut är motiverat. Ofta bör dock faran av att den misstänkte undanröjer bevis eller på annat sätt försvårar utredningen på relativt kort tid kunna undanröjas, eller i sådan mån minskas att behovet av ett frihetsberövande inte längre är lika påtagligt. Att en ung lagöverträdare under sådana förutsättningar är frihetsberövad såsom anhållen en kortare tid, bör många gånger kunna godtas.

Det saknas laglig möjlighet att ålägga en person som inte är anhållen eller häktad restriktioner. Ett omhändertagande med

stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) torde därför sällan vara tillräckligt när det finns risk att den misstänkte undanröjer bevis eller försvårar sakens utredning genom att exempelvis kontakta personer som skall höras i utredningen. Möjligheterna att åstadkomma en betryggande övervakning med mindre ingripande åtgärder än anhållande och häktning torde därför ofta vara mindre när det är fråga om kollusionsfara och behov av restriktioner föreligger, än när det finns andra häktningsskäl.³²

3.3.3 *Recidivfara*

Det är inte ovanligt att unga personer gör sig skyldiga till återfall i brott kort tid efter lagföring eller begår serier av brott av samma slag, exempelvis rån eller inbrottsstöld, och att det kan antas att denna verksamhet kommer att fortsätta. Det är i sådana fall angeläget att bryta den unges brottsliga verksamhet vilket, i fall av seriebrottslighet som med hänsyn till art eller straffvärde är allvarlig, kan motivera ett frihetsberövande genom i första hand anhållande. Skäl att begära den unge häktad kan även föreligga.

Åklagaren är enligt 26 § FUK skyldig att undersöka alternativ till häktning som innebär betryggande övervakning. Detta innebär att åklagaren, i de fall där åklagaren bedömer att den unge inte skall försättas på fri fot, genom kontakt med socialtjänsten måste ta reda på om ett godtagbart alternativ till häktning kan ordnas genom socialtjänstens försorg. Utfallet

---

³² RH 2004:61.

av kontakten skall dokumenteras i akten genom tjänsteanteckning. I dessa situationer torde socialnämnden inte sällan komma att överväga ett omedelbart omhändertagande enligt LVU med en så kallad § 12-placering. Föreligger ett sådant beslut tillfredsställer det normalt kravet på betryggande övervakning. Övervakning kan dock anordnas även på andra sätt, exempelvis genom en frivillig placering enligt socialtjänstlagen, och det får då i det enskilda fallet bedömas om övervakningen kan anses betryggande. Har betryggande övervakning ordnats skall anhållningsbeslutet hävas, 28 § FUK. Om inte sådan övervakning ordnats kan det finnas skäl för häktning.

3.3.4 Tvåårsregeln

Enligt den s.k. tvåårsregeln i RB 24:1 2 st. gäller att om det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år skall häktning ske, om det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas. Bestämmelsen är i och för sig tillämplig på unga lagöverträdare. Den ger dock uttryck för en presumtion för häktning som i första hand avser vuxna personer. Vad avser unga lagöverträdare kan tvåårsregeln, med tanke på bestämmelserna om ungdomsrabatt och då synnerliga skäl för häktning också gäller i dessa fall, inte tillämpas efter sin bokstav.

Det finns därför ett relativt stort utrymme för att underlåta att begära en misstänkt under 18 år häktad trots att minimistraffet för brottet är två år eller mer. Detta gäller särskilt om den unge blivit föremål för ett omedelbart omhändertagande enligt LVU med en så kallad § 12-placering.

3.3.5 Kvalificerad flyktfara

Bestämmelsen i RB 24:2, som avser brott av mindre allvarlig karaktär, bör tillämpas återhållsamt och med allt större restriktivitet ju lindrigare brott det är fråga om.³³ Det sagda i förening med kraven på proportionalitet i RB 24:1 3 st. och på synnerliga skäl i 23 § LUL samt förbudet i RB 24:1 4 st. mot häktning (och anhållande) när det kan antas att den misstänkte kommer att dömas endast till böter, gör att utrymmet för att frihetsberöva en person under 18 år under åberopande av kvalificerad flyktfara är mycket begränsat.

Vad gäller misstänkta med okänd identitet, se avsnitt 3.3.1.

---

³³ Prop. 1986/87:112 s. 32 och Fitger s. 24:17 f, suppl. 25, december 1997.

4. Offentlig försvarare

4.1 Inledning

I 24 § LUL stadgas att offentlig försvarare skall förordnas för en misstänkt som inte fyllt 18 år, om det inte är uppenbart att denne saknar behov av sådan. När offentlig försvarare skall förordnas skall förundersökningsledaren göra anmälan om detta hos rätten.

Bestämmelsen – som uttalar en stark presumtion för att en ung brottsmisstänkt redan på förundersökningsstadiet skall få en offentlig försvarare förordnad för sig – har sin bakgrund bl.a. i FN:s konvention om barnets rättigheter av den 20 november 1989 som Sverige ratificerade 1990. Enligt art. 40 p. 2 i konventionen skall varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ha vissa garantier. En sådan garanti är att barnet snarast och direkt skall underrättas om anklagelserna mot sig och få juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp vid förberedelse och framläggande av sitt försvar.

4.2 Vårdnadshavarens och den misstänktes inställning i försvararfrågan

Av RB 21:3 2 st. framgår att, när den misstänkte är under 18 år, försvarare utses av dennes vårdnadshavare. Detta innebär att det i första hand är den unges vårdnadshavare som, om det är möjligt, skall beredas tillfälle att lämna synpunkter angående frågan om val av offentlig försvarare. I andra hand skall den unge tillfrågas.

Om den misstänktes vårdnadshavare eller den misstänkte själv begär att offentlig försvarare skall förordnas och det inte är uppenbart att behov saknas, skall åklagaren omedelbart vidarebefordra framställningen till domstol. Åklagaren kan inte vänta med en sådan begäran ens om den misstänkte saknar ett akut behov av försvararbiträde.³⁴ Även då åklagaren i och för sig gör bedömningen att behov av offentlig försvarare saknas, skall en begäran om att sådan skall förordnas vidarebefordras till domstol.

För det fall den misstänkte förklarar att han inte önskar någon offentlig försvarare eller att ett sådant förordnande kan anstå, är det viktigt att åklagaren förvissar sig om att bestämmelsen i 12 § FUK iakttagits och att den misstänkte förstått innebörden av bestämmelsen. Åklagaren är skyldig att se till att försvarare ändå förordnas för den misstänkte, om och när denne har behov av det. Med hänsyn till de syften som bär upp bestämmelsen om förordnande av offentlig försvarare måste det vara en allmän princip att försvarare skall förordnas så snart sådana omständigheter inträffar som enligt 24 § LUL skall föranleda att offentlig försvarare förordnas.³⁵

4.3 Tolkningen av 24 § LUL

Åklagaren skall verka för att den misstänkte så tidigt som möjligt får en offentlig försvarare, om det inte är uppenbart

---

³⁴ Fitger s. 23:34, suppl. 39, december 2002, och Riksåklagarens beslut 2003-09-22 i ärende RÅ-A 2003/0378.

³⁵ Riksåklagarens beslut 1997-02-11 i ärende ÅD 1996/1826.

att behov saknas. Vid bedömningen av om behov av offentlig försvarare föreligger innan åtal har väckts, bör beaktas att detta i många fall inte är lika starkt som därefter. Fall då det kan anses uppenbart att behov inte föreligger är exempelvis vid bagatellartade brott eller i mål där åtalsunderlåtelse på grund av okynne eller förhastande eller strafföreläggande torde komma att meddelas. I dessa fall är det många gånger fråga om erkända gärningar av inte alltför svår beskaffenhet och utredningen är av okomplicerad natur. Vidare kan en misstänkt sakna behov av försvarare när en förundersökning enligt RB 23:22 inte behöver genomföras.³⁶

Vid allvarigare brottslighet eller komplicerade utredningar liksom när den unge berövats friheten, skall försvarare förordnas så snart det är möjligt. Det är ovidkommande för bedömningen om den unge erkänner eller förnekar brott. När unga lagöverträdare frihetsberövats som gripna måste dock i regel förhör enligt RB 24:8 hållas trots att någon försvarare inte finns att tillgå. I fall där anhållningsbeslut därefter fattas skall åklagaren se till att offentlig försvarare förordnas så snart det kan ske. På motsvarande sätt som vid förhör enligt RB 24:8 måste som regel förhör efter beslut om hämtning utan föregående kallelse hållas utan att försvarare finns att tillgå.

Frågan om när offentlig försvarare skall begäras i övriga fall – dvs. när vare sig frihetsberövande eller hämtning utan föregående kallelse beslutats – måste bedömas utifrån samtliga

---

³⁶ Prop. 2000/01:56 s. 32.

föreliggande omständigheter. Nedanstående kan dock tjäna som vägledning för bedömningen av när offentlig försvarare skall begäras i ungdomsärenden.

Brott med högst sex månaders fängelse i straffskalan

Förundersökning avseende brott för vilket det inte är föreskrivet fängelse i mer än sex månader leds enligt huvudregeln i 3 § LUL av polis. I de fallen skall offentlig försvarare inte begäras under förundersökningen, dvs. inte heller i samband med s.k. slutdelgivning enligt RB 23:18.

I de ärenden där förundersökningen av något skäl leds av åklagare – t.ex. då utredningen är omfattande eller då den misstänkte lider av psykisk ohälsa – torde ofta skäl föreligga att begära offentlig försvarare på förundersökningsstadiet. Om vårdnadshavaren eller den misstänkte i ett sådant fall motsätter sig att försvarare begärs, får en bedömning av behovet av försvarare göras i det enskilda fallet (se avsnitt 4.2).

Brott med mer än sex månaders fängelse i straffskalan

Vad gäller förundersökning som avser brott med mer än sex månaders fängelse i straffskalan är utgångspunkten att offentlig försvarare skall begäras för den misstänkte så snart som möjligt.

Försvare behöver dock inte begäras om det, vid en samlad bedömning, framstår som sannolikt att

- misstanken kommer att resultera i att strafföreläggande utfärdas,
- att åtalsunderlåtelse enligt 17 § 2 st. LUL (okynne eller förhastande) kommer att meddelas eller

– att förundersökningen kommer att läggas ned inom kort och den – trots att för brottsligheten i och för sig stadgas mer än sex månaders fängelse i straffskalan – inte avser brott av alltför allvarligt slag.

Vid osäkerhet om denna bedömning torde det ofta föreligga skäl att begära att offentlig försvarare förordnas så snart som möjligt. Detsamma gäller om särskilda omständigheter föreligger, t.ex. då utredningen är omfattande eller den misstänkte lider av psykisk ohälsa. Om vårdnadshavaren eller den misstänkte i ett sådant fall motsätter sig att försvarare begärs, får en bedömning av behovet av försvarare göras i det enskilda fallet (se avsnitt 4.2).

Då det framstår som mycket osäkert huruvida förundersökningen kommer att leda till lagföring men det bedöms att beslutsunderlaget måste breddas genom förhör med den misstänkte, behöver försvarare inte begäras om förundersökningen, trots att den avser brott med mer än sex månaders fängelse i straffskalan, avser brott av inte alltför allvarligt slag. I sådana fall finns det utrymme att delge misstanke enligt RB 23:18 och hålla ett första förhör utan att begära försvarare, om inte särskilda omständigheter – t.ex. då utredningen är omfattande eller den misstänkte lider av psykisk ohälsa – föreligger. Om förundersökningen därefter bedrivs vidare skall offentlig försvarare så snart som möjligt begäras för den misstänkte. Det är då lämpligt att ett nytt förhör hålls med den misstänkte i närvaro av dennes försvarare. Om vårdnadshavaren eller den misstänkte motsätter sig att försvarare begärs, får en bedömning av behovet av försvarare göras i det enskilda fallet (se avsnitt 4.2).

4.4 Offentlig försvarares närvaro vid förhör

Att en offentlig försvarare förordnats i ett LUL-ärende innebär inte nödvändigtvis att denne alltid måste närvara vid förhör med den misstänkte. Om det begärs att försvarare skall få närvara vid förhör med den misstänkte är det dock angeläget att i största möjliga utsträckning ställa sig tillmötesgående till en sådan framställan. Om detta skulle innebära att ett frihetsberövande förlängs får dock en bedömning göras i det enskilda fallet huruvida det är lämpligt att invänta försvararens närvaro eller om förhöret kan hållas i dennes frånvaro.

5. Vissa frågor angående utredning enligt 31 § LUL

Förundersökning får inte inledas mot en misstänkt som vid gärningen inte fyllt 15 år. Bestämmelserna i 31 § LUL ger dock möjlighet att under vissa förutsättningar inleda en utredning avseende brott som en person under 15 år misstänks för. Sådan utredning skall enligt 32 § 2 st. LUL bedrivas med särskild skyndsamhet. Den skall endast drivas till den punkt då syftet med utredningen uppfyllts. Därefter skall utredningen avslutas. Ofta är det frågan om att klarlägga det händelseförlopp som barnet deltagit i.³⁷ De närmare bestämmelserna gällande utredning mot den som inte fyllt 15 år återfinns i 32–38 §§ LUL.

I 32 § LUL ges hänvisning till de bestämmelser i RB som är tillämpliga vid en utredning med stöd av 31 § LUL. RB 23:3, till vilken hänvisning sker, ger ramen för när polis respektive åklagare skall leda förundersökning. En närmare reglering av detta förhållande ges i Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9). Bestämmelsernas innebörd är att polis skall leda även utredningar enligt 31 § LUL när brottet, enligt ÅFS 2005:9, är av enkel beskaffenhet och något undantag inte är tillämpligt. När misstankar förekommer mot personer både under och över 15 år skall åklagaren leda samtliga utredning-

---

³⁷ Prop. 1983/84:187 s. 34.

ar som berör den aktuella gärningen eller gärningsmannen, om åklagare enligt LUL eller ÅFS 2005:9 skall vara förundersökningsledare eller utredningsledare i någon del.³⁸

När en misstänkt över 15 år är identifierad och fråga därefter uppkommer om att höra en misstänkt under 15 år avseende samma gärning, skall syftet med förhöret avgöra om en utredning enligt 31 § LUL bör inledas eller inte. Föreligger det i denna situation skäl att inleda en utredning enligt någon av punkterna i 31 § 1 st. LUL skall en utredning enligt 31 § inledas eftersom LUL är primär i förhållande till RB. Enligt 31 § 1 st. 2 p. LUL får en utredning inledas om det behövs för att klarlägga om någon som fyllt 15 år tagit del i brottet. Bestämmelsen skall förstås så att en utredning enligt 31 § 1 st. 2 p. LUL kan inledas om man inte har en konkret misstanke mot någon som fyllt 15 år, men att man vill utröna om någon som är straffmyndig deltagit i gärningen. Är redan en eller flera straffmyndiga gärningsmän identifierade och är syftet med förhöret enbart att säkra bevisning om de straffmyndigas brottslighet bör den misstänkte personen under 15 år höras enligt RB 23:6, inom ramen för förundersökningen.

Om socialnämnden eller den som har socialnämndens delegation framställer önskemål om utredning för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på den unge, skall utgångspunkten vara att en utredning inleds med stöd av 31 § 1 st. 1 p. LUL.³⁹ Bedömningen om utredningen

---

³⁸ Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9).

³⁹ Prop. 1983/84:187 s. 16.

och de åtgärder som inom utredningen vidtas står i proportion till utredningens syfte ankommer dock på utredningsledaren. Det är omsorgen om barnets bästa som skall vara i fokus vid bedömningen.⁴⁰ Notera att om den unge inte fyllt 12 år krävs synnerliga skäl för att inleda en utredning enligt 31 § 2 st. LUL. Ju yngre barnet är, desto starkare skäl talar för att socialtjänsten själva ombesörjer en utredning som rör barnet.⁴¹

---

⁴⁰ FN:s konvention om barnets rättigheter, art. 3, och prop. 1983/84:187 s. 17.

⁴¹ Prop. 1983/84:187 s. 33 f.

Produktion: Svensk Information Tryck: Edita Västra Aros 2006

ÅKLAGARMYNDIGHETEN